

УДК 801.357 378.147.016: 811.161.2'373.46

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: РОЗВИТОК НАУКИ І СТАНОВЛЕННЯ ТЕРМІНА

Оксана Туркевич

*Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету „Львівська політехніка”*

Проаналізовано передумови та основні етапи розвитку методики викладання української мови як іноземної (УМІ). Відповідно до періодизації розглянуто становлення терміноодиниці *методика викладання УМІ*, коротко проаналізовано термінолексми на позначення базових методичних понять.

Ключові слова: лінгводидактика, методика викладання української мови як іноземної, методична термінолексема, методичне поняття, термінолексика, періодизація методики викладання УМІ.

Одним із актуальних напрямів термінологічної роботи в Україні є дослідження процесу формування самостійних терміносистем. Теоретичні розвідки спеціальної лексики окремих наук великою мірою доповнюють здобутки національної термінології.

Безсумнівно, що „для теоретичного осмислення стану та розвитку сучасної української термінології важливими є дослідження історії становлення окремих терміносистем, що дає можливість окреслити час появи тієї чи іншої галузі знань, простежити історію їхнього розвитку та процес номінації спеціальних понять, визначити системну організацію, лексико-семантичні та структурно-граматичні особливості термінів” [9: 10].

Сучасною тенденцією наукового розвитку, крім модернізації всіх традиційних сфер, є виникнення великої кількості нових наук, однією із яких є методика викладання української мови як іноземної. „Серед найбільш помітних і специфічних для наукової сфери рис нашого часу можна назвати не лише бурхливий розвиток багатьох „старих” (фундаментальних) наук, але й активне народження нових наукових вчень у так званій прикордонній смугі, на кордоні кількох наук, які дуже швидко, протягом одного людського життя оформлюються в окремі самостійні науки” [16: 21].

Методика викладання української мови як іноземної є новою малодослідженою галуззю. Комплексний опис термінологічної лексики є невід’ємною частиною наукових мовознавчих досліджень.

Термінолексми методики викладання УМІ активно функціонують у науковій мові. Галузь масштабно розвивається як окрема педагогічна наука, формує систему понять, а оскільки „мова науки віддзеркалює особливості людського пізнання, вивчення термінів з погляду їх становлення є одним із необхідних теоретичних аспектів формування наукового обґрунтованих терміносистем” [9: 10].

Цікавим є дослідження взаємозв'язку розвитку науки і становлення її термінологічного інструментарію. „Наслідком прискореного розвитку пізнавальної

діяльності людини стає постійна сегментація наукового знання, яка, з одного боку, сприяє розвитку й вдосконаленню наукової термінології загалом, але, з іншого, одночасно утворює й певні незручності в користуванні системою наукових метамов” [16: 21]. Погоджуємося із твердженням В. Федонюк про взаємозалежність між ступенем розвитку науки та рівнем її термінології, а також із думкою, що „існування стрункої термінологічної системи можливе лише за умови, якщо понятійна база науки досягає такого рівня сформованості, коли термінологічні одиниці мають цілком певне і достатнє смислове наукове наповнення” [16: 21].

Вважаємо, що поняттєвий апарат методики викладання УМІ достатньо сформований, а впорядкування сукупності понять, виражених відповідними термінолексемами, сприятиме окресленню чіткої системи, позитивно впливаючи на її розвиток, бо „у практичному розвитку методики та її теоретичному обґрунтуванні чільне місце займає система понять і термінів, які становлять її фундамент і забезпечують розвиток та функціонування” [6: 6].

Аналіз еволюції методичних термінолексем можливий за умови максимально точного встановлення хронологічних меж науки та виділення основних етапів її розвитку.

Сучасний погляд українських педагогів, що „цілу групу педагогічних наук становлять окремі (спеціальні) методики навчання фахових дисциплін – мов” [2: 8], є незаперечним і підтверджує існування методики як окремої науки. Педагоги зазначають, що фахова методика є спеціальною дидактикою, через яку розкриваються і реалізуються специфічні особливості, завдання, зміст і форми презентації конкретних предметів [2: 8]. Взаємозв'язки дидактики, педагогіки та методики яскраво виражені в історії становлення методики викладання УМІ.

Зародженню науки передували такі періоди:

1. Існування методики викладання іноземної мови у межах педагогіки.

В українських наукових педагогічних працях термін *методика викладання іноземної мови* не функціонував. Навчання іноземних мов, спочатку класичних (латинської, старогрецької), згодом інших європейських відбувалося у навчальних закладах різного рівня. Педагоги побіжно зазначали важливість вивчення іноземної мови. Прикладом цього є факт, що відомий педагог К. Ушинський, вказуючи на необхідність вивчати іноземні мови, зауважив, що „іноземні мови можуть вивчати з різною метою” [15: 115].

2. Розвиток методики викладання іноземної мови як окремої науки. Цей процес почався, коли усі аспекти викладання будь-якої мови як іноземної були сформовані у спеціальних наукових працях. Однією із перших, опублікованих в Україні, була „Методика викладання іноземних мов у вищій школі” за редакцією Ю. Жлуктенка [8]. У сучасному розумінні термін *методика викладання іноземної мови* є синонімом до терміноодиниці *методика навчання іноземної мови* і вживається із значенням „1. Наука, яка досліджує закономірності, цілі, зміст, засоби, прийоми, методи системи навчання, а також вивчає процеси навчання і виховання на матеріалі іноземної мови. 2. Сукупність методів, способів, прийомів навчання, спрямованих на володіння іноземною мовою” [1: 152].

3. Активне функціонування методики викладання російської мови як іноземної;

Можна навести дуже багато фактів, що засвідчують викладання російської мови в Україні. Це явище поширювалось по всіх країнах СРСР. „З середини 1950-х років в багатьох країнах Східної Європи почалося масове викладання російської як

іноземної. Тоді й виникла необхідність розробки методики викладання російської мови для іноземців” [7: 51].

Наприклад, навчання іноземців у Харківському університеті тривало ще з 30-х років XIX століття. Навчальні плани, програми, посібники створювали з метою навчання російської як іноземної. Така тенденція була довготривалою, а її вплив на методику викладання УМІ був дуже масштабним.

4. Зародження методики викладання української мови як іноземної.

Є припущення, що українську мову почали вивчати як іноземну з 20-х років XX століття. Л. Паламар стверджує, що „викладання української мови іноземним студентам в Україні ведеться з 1922 року” [10: 41], проте немає жодних опублікованих наукових праць, присвячених цьому питанню.

Вважаємо, що час зародження методики викладання УМІ на території України припадає приблизно на 70-і роки XX ст., оскільки саме тоді почали виходити друком науково-методичні праці з цієї дисципліни. Час появи методики викладання УМІ за кордоном – 50-і роки XX століття, коли було видано підручники з української мови як іноземної.

Серед зазначених періодів окремо не виділено методики викладання української мови (як рідної). Це спричинено тим, що ця наука мала свою специфіку впливу на методику викладання УМІ. Основні принципи методики викладання української мови застосовували у процесі навчання іноземців. Створення підручників та інших навчальних матеріалів з УМІ також відбувалося дуже часто на основі принципів навчання рідної мови. Особливо ця тенденція була поширена в місцях проживання закордонного українства або у світових вищих навчальних закладах, де іноземці вивчали українську мову (переважно на кафедрах україністики). Розвиток самої методики викладання української мови залежав як від зовнішніх чинників – суспільно-політичних умов, так і від внутрішніх, зокрема – теоретичних досягнень педагогічної науки, у межах якої виділилась методика, синтезу методики і лінгвістики, що привів до формування методики викладання мови, розвитку поглядів лінгводидактів на різні методичні питання, що сприяло становленню методики як науки.

Мовознавці Н. Захлюпана, І. Кочан вважають, що „у 20-х роках XX століття робляться численні спроби визначити зміст методики, сформулювати її основні принципи, основним з яких був принцип навчання рідною мовою” [5: 255]. Науковець С.Т. Яворська в докторській дисертації детально описала розвиток методики навчання української мови і прийшла до висновку, що „на 70-ті рр. (XX століття) методика сформувалася і утвердилася як педагогічна наука. У наукових працях питання методики навчання мови розглядалися у двох напрямках – теоретичному і практичному” [10: 15]. Найчастіше методику викладання української мови пояснюють як педагогічну науку, що досліджує закономірності викладання української мови у школі, а не у вищих навчальних закладах. Достатньо повним і таким, що відповідає сучасному рівню розуміння цієї науки, вважаємо визначення: „Методика викладання української мови – наука, яка досліджує процес навчання української мови, розкриває закономірності засвоєння різних сторін мови, визначає і вмотивовує засоби передачі знань учням” [6: 160].

Усі зазначені передумови виокремлення методики викладання УМІ та визначення термінів суміжних наук є важливими для поетапного розвитку галузі.

Періодизацію досліджуваної науки та її вплив на еволюцію методичних термінологем ми дослідили, врахувавши:

– функціонування методики викладання української мови та методики викладання іноземних мов (на засадах зазначених наук сформувалась методика викладання УМІ);

– вихід наукових праць, підручників, навчальних посібників, програм з української мови як іноземної в Україні та за кордоном (на основі цього утвердилась методика викладання УМІ);

– позамовні чинники: прийняття незалежності та освітні реформи в Українській державі (вплив цих факторів постійно сприяє еволюції науки).

Умовні етапи допомагають зорієнтуватися в часових межах зародження методики, виявляють найбільш результативні етапи розвитку, відповідно до яких активно формується терміносистема.

Першим етапом вважаємо зародження науки, яке припадає орієнтовно на 70-ті роки ХХ століття, коли у 1973 році вийшов друком перший двомовний „Підручник української мови” (Ukrainian. Text-book for beginners), авторами якого були Ю.О. Жлуктенко, Н.І. Тоцька, Т.К. Молодід [3].

Це видання вперше засвідчило, що українську мову можна вивчати як іноземну як в Україні, так і за кордоном. Україна у той час входила до складу СРСР, усі іноземці вивчали російську мову як іноземну: існувала велика кількість різноманітних методик викладання, підручників, програм та інших навчально-методичних матеріалів. Тобто, незважаючи на активне функціонування методики викладання російської мови, із виходом „Підручника української мови” почала формуватися методика викладання української мови як іноземної. Цей процес був повільний і до 1991 року представлений невеликою кількістю навчально-методичних матеріалів, більшість із яких надрукована за кордоном. Відповідно формування методичної термінології перебувало під безпосереднім впливом російської терміносистеми.

Після визнання України незалежною державою престиж української мови та інтерес вивчати її як іноземну значно підвищилися. Методика викладання УМІ утверджується як наука і починає функціонувати як навчальна дисципліна в університетах. Залишаючись під впливом методики викладання російської як іноземної, наука доповнюється новими навчальними посібниками, авторськими програмами та науковими розвідками, які присвячені різним аспектам викладання української мови в іншомовній аудиторії. 1993 року в Ялті відбулася перша Міжнародна наукова конференція „Українська мова як іноземна: проблеми методики викладання”, де науковці окреслили основні проблемні аспекти науки.

На кафедрі українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка періодично відбуваються наукові конференції, присвячені теоретичним і практичним аспектам викладання української мови як іноземної. Збірник наукових праць масштабно висвітлює питання особливостей „організації процесу навчання української мови в чужомовній аудиторії, лінгвокраїнознавчі аспекти, проблеми міжкультурної комунікації, викладання фонетики, лексики, граматики, стилістики української мови, роль тексту, засоби формування комунікативної компетенції в процесі викладання української мови як іноземної” [2: 9]. Отже, протягом дев'яностих років відбулися повільні, але знакові для розвитку методики процесу.

У 2004 році було проведено освітню реформу і введено кредитно-модульний тип навчання і рейтинговий контроль знань. Цей процес безпосередньо вплинув на методику викладання УМІ. Наукові та навчально-методичні праці стали більш

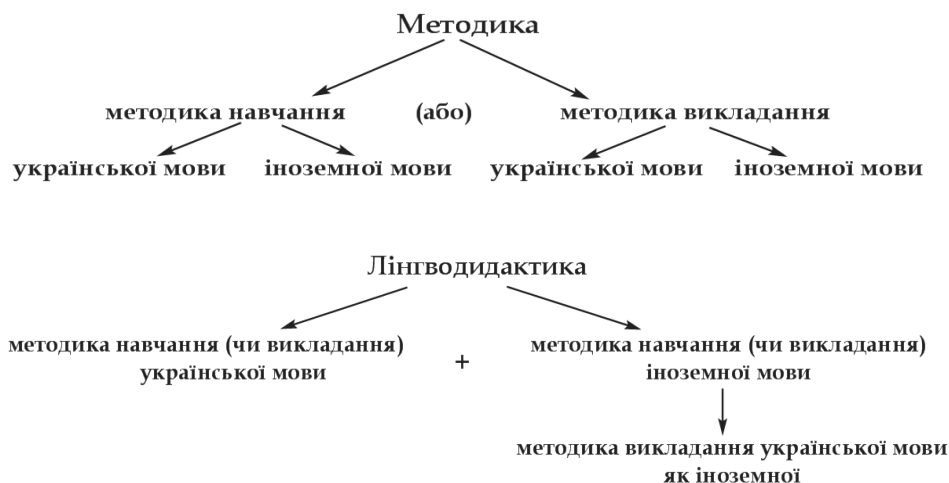
зорієнтованими на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, які мають забезпечити „спільну основу для розробки навчальних планів з мовної підготовки, типових програм, іспитів, підручників тощо у Європі” [4: 5]. Суттєві зміни у субмові вищої освіти відобразилися на термінології різних сфер, а отже, і методики. „Новий етап розвитку системи вищої освіти в Україні позначений виникненням значної кількості терміноодиниць, що спричинило активне дослідження нових термінолексем у різних наукових сферах” [11: 149]. Процес інновацій поширився і на методику викладання УМІ. Реформи в освіті вважаємо часовою межею наступної стадії. Найновіший період, який почався у 2004 році, можемо назвати часом активного розвитку методики викладання УМІ. Своєрідний злам у науці вплинув і на становлення термінолексем. До цього часу наука і відповідно термінологія перебували під впливом російської традиції, орієнтовно після 2004 року ця тенденція змінилася, і термінолексика методики доповнюється великою кількістю нових одиниць. Протягом усіх зазначених періодів сформувався поняттєвий апарат науки, якісно і кількісно змінився склад терміноодиниць. Змінювалися погляди мовознавців на обсяг поняття, який охоплює методика, і на формальне вираження цього поняття. Тобто термін *методика викладання УМІ* має специфіку становлення, пов’язану головним чином із паралельним існування синонімних термінів – *лінгводидактика* і *методика навчання УМІ*.

У науковій літературі, що стосується різних аспектів методики, не подано визначення терміноодиниці *методика викладання УМІ*. Часто як синонім до цього терміна використовують, як було зазначено, інше спеціальне найменування – *лінгводидактика*.

Провівши детальний аналіз наукової та методичної літератури (української та закордонної) з метою виявлення обсягу поняття досліджуваних термінолексем [13], робимо висновок, що терміном *лінгводидактика* потрібно користуватися на позначення науки, яка досліджує теорію навчання мови (української як рідної та іноземної).

Термін *методика викладання мови* зафіксований на позначення поняття „педагогічна дисципліна про принципи, методи та методичні прийоми навчання рідної мови, подачі знань, вироблення умінь та навичок” [5: 255].

На основі попереднього тлумачення пропонуємо вживати терміноодиницю *методика викладання української мови як іноземної* на позначення поняття „педагогічна наука, яка досліджує теоретичні і практичні закономірності викладання української мови як іноземної”. Схематично взаємозв’язки усіх термінів можна зобразити так:

Лінгводидактика і *методика викладання УМІ* перебувають у гіперопінімічних відношеннях. Терміни *методика навчання УМІ* і *методика викладання УМІ* – синоніми. Обсяг поняття „навчати”, тобто передавати кому-небудь знання, ширший, ніж „викладати”, тобто навчати слухачів певної дисципліни [12]. Після розгляду становлення термінолексми *методика викладання УМІ*, через виділення основних періодів її формування та створення дефініції окреслимо основні методичні поняття.

Методисти Е. Азимов та А. Щукін визначають, що методичні поняття – це „узагальнені знання про явища сфери методики викладання мови, що визначають істотні ознаки і відповідно виражені у мові (у вигляді терміна)” [1: 152].

Відповідно до цього твердження вважаємо, що родовими методичними поняттями або, по-іншому, базовими категоріями методики викладання УМІ є методи, цілі, завдання, зміст, принципи, засоби, методи, прийоми, профілі та підходи до навчання української мови в іншомовній аудиторії.

Ці номінативні одиниці на позначення методичних понять перебувають в ієрархічній залежності між собою.

Іншим аспектом, що впливає на формування терміносистеми методики викладання УМІ, є тісний зв'язок із педагогікою, лінгвістикою, дидактикою, психологією.

Основні поняття лінгвістики формують зміст навчання УМІ.

Важливим є зв'язок методики із дидактикою, оскільки методика конкретизує теорію навчання і виховання відповідно до дисципліни „Українська мова як іноземна”. Психологія для методики викладання іноземної мови також є “базовою наукою про закономірності розвитку і форми психічної діяльності живої істоти. Психічні особливості діяльності людини використовують для оптимізації навчання іноземної мови” [1: 270].

Тобто, вплив кожної із цих наук позначився на формуванні термінолексми методики викладання УМІ. Відповідно до цього в тематичній класифікації усіх методичних терміноодиниць виділяємо методичну, лінгвістичну, дидактичну, психологічну основу навчання.

Отже, наукове утвердження методики викладання УМІ відповідно до періодів розвитку впливало на становлення поняттєвого апарату науки.

Усебічний аналіз термінолексем на позначення основних методичних понять є наступним завданням, бо дослідження становлення термінолексем „сприяє процесові систематизації, унормування та кодифікації терміноодиниць, уможливорює прогнозування тенденцій подальшого розвитку як окремих терміносистем, так і всієї національної термінології” [9: 10].

Сформований термінологічний інструментарій методики у перспективі може значно спростити вирішення таких практичних завдань, як написання посібника „Методика викладання УМІ”, укладання програм та відповідних підручників для різних етапів та профілів навчання, створення дистанційних курсів навчання УМІ, сертифікованої системи тестового контролю знань тощо.

1. Азимов Э Г., Щукин А. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). – СПб, 1999.
2. Вишневський О., Кобрій О., Чепіль М. Теоретичні основи педагогіки – Дрогобич, 2001.
3. Жлуктенко Ю.О., Тоцька Н.І., Молодід Т.К. Підручник української мови (Ukrainian. Text-book for beginners). – К., 1973.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. С.Ю. Ніколаєва. – К., 2003.
5. Захлопана Н., Кочан І. Словник з методики укладання української мови // Вісник держ. ун-ту „Львівська політехніка”. Серія „Проблеми української термінології”: Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції *СловоСвіт 2000 – 2000*. – № 402. – С. 255–258.
6. Кочан І.М., Захлопана Н.М. Словник-довідник із методики викладання української мови. – Друге видання, випр. і доповн. – Львів, 2005.
7. Лебович В. Добридень, Україно! (Створення сучасного підручника української мови нового типу для початківців) // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Х., 1996. – С. 51- 53.
8. Методика викладання іноземних мов у вищій школі / За ред. Ю.О. Жлуктенка. – К., 1971.
9. Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / Відп. ред. проф. Л.О. Симоненко. – К., 2009. – Вип. VIII. – С. 9–15.
10. Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3.
11. Терещенко С. Інновації у субмові вищої освіти в контексті Болонського процесу // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л.О. Симоненко. – К., 2005. – Вип. VI. – С. 428–431.
12. Тлумачний словник сучасної української мови. Доступно з: <http://www.slovnuk.net/>
13. Туркевич О. Методика мови чи лінгводидактика? // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / Відп. ред. проф. Л.О. Симоненко. – К., 2009. – Вип. VIII. – С. 307-311.

14. Українська мова як іноземна. Проблеми методики викладання: Зб. матеріалів Міжнародної наук. конф. (Ялта, вересень 1993). – Львів, 1994.
15. Ушинський К. Д. Наука и искусство воспитания / Сост. С.Ф. Єгоров. – М., 1994.
16. Федонюк В. Про терміносистему в період становлення науки // Проблеми української термінології: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л. Полюга. – Львів, 2006. – С. 19–23.
17. Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (XVI–XX ст.): Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / С.Т. Яворська; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2005.

METHODS OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TERMS FORMATION

Oksana Turkevych

*International Institute of Education, Culture and Relations with Diaspora of Lviv Polytechnic
National University*

The author of the article analyses preconditions and basic stages of the development of methods of teaching English as a foreign language (UFL). The establishment of the term unit of methods of teaching UFL is described according to its periodization, of basic are shortly distinguished.

Key words: language education, methodic concepts, terminology, term lexemes, periodization of methods of teaching Ukrainian as a foreign language.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО: РАЗВИТИЕ НАУКИ И СТАНОВЛЕНИЕ ТЕРМИНА

Оксана Туркевич

*Международный институт образования и связей с диаспорой Национального
университета „Львовская политехника”*

В статье проанализированы предпосылки и основные этапы развития методики преподавания украинского языка как иностранного (УМИ). Согласно периодизации рассмотрено становление терминологической единицы *методика преподавания УМИ*, коротко проанализированы терминологические лексемы, предназначенные для обозначения базовых методических понятий.

Ключевые слова: лингводидактика, методика преподавания украинского языка как иностранного, методическая терминологическая лексема, методическое понятие, терминологическая лексема, периодизация методики преподавания УМИ.